

CHE POSSA VIVERE

Che possa vivere quanto i monti la nostra lingua!

Questo è l'augurio che si fanno gli Arbëreshë nei loro scritti o nei convegni, organizzati in difesa di questo idioma storico minoritario: È un augurio che, sotto l'orgoglio di una lingua che ha sfidato i millenni e alla speranza di sentirne per altrettanto tempo il suono nei nostri paesi, nasconde la fondata paura che essa sia colpita da quella moria di parlate, dialetti, ma anche lingue, che porterà, di qui a poco, alla scomparsa di oltre il 60% del patrimonio espressivo dell'umanità.

Quindi agli auguri e alle speranze bisognerà abbinare una buona dose di realismo per individuare prima le patologie e poi le terapie adatte alla salvezza.

Credo sia bene analizzare lo stato attuale di salute dell'arbërisht: la prima constatazione è che la lingua di Skanderbeg è sempre meno parlata dalle nuove generazioni e questo non tanto dagli emigrati, ma dagli stessi che ancora vivono nelle nostre piccole comunità. C'è stato un periodo a metà del Novecento, in cui parlare in dialetto o nella lingua dei padri era sinonimo di ignoranza e, a volte, di autentica cafonaggine.

Si deve alla sensibilità di poeti come Pierpaolo Pasolini e agli studi di linguisti come Tullio De Mauro se c'è stata un'inversione di tendenza e se oggi le lingue minoritarie e finanche i dialetti sono visti invece come occasioni di arricchimento culturale.

Con la rapida trasformazione della società moderna, e quindi delle attività lavorative che ciò comporta, moltissimi vocaboli non vengono più usati, perché collegati ad un mondo che sta scomparendo.

Valga per tutti l'esempio dei lemmi attinenti i lavori agricoli o legati alla pastorizia o alla conoscenza delle specie botaniche e faunistiche, che i nostri nonni usavano e che già noi stentiamo a ricordare; figuriamoci i nostri nipoti!

Nel frattempo migliaia di parole nuove sono entrate in uso in tutte le lingue e si tende ad

RROFTË SA MALET GLUHA JONË!

Rroftë sa malet gluha jonë!

Kjo është urata që bëjnë njeri jëtrit Arbëreshit kur shkruajën o ndër mbledhjet, organizuar për mbajtjen e kësaj folme historike e vögël. Është një urat që, nën kryelartësin të njëj gluhje që kapërxëj milër vitra e të sprënxës për të gjegjë njëter aq tingëllin ndër katundet tanë, fsheh trëmbësin e themeluarë se mund e zë ajò e vdëkja të foljevet, djalëktëvet, edhe gluhvet, që, tue një çikërr, do të vras më se të 60% (trizët për quind) të pasuris e shprehur njerëzimit.

Po nunga uratavet e sprënxëvet kemi të shtojëm pakund realizëm për vërtetëjëm më parë këqjet e psana jatrët e dühurtë shëndëtën.

U besònj se është mir të qurojëm shëndëtën e arbërishtit. E para kufi është se gluhën Skëndërbëut lërtë e rea e flàsën ngahërë më pak, po jò ka atà që ìktin po ka atà që rròjën ndër katundet tanë. Klè një mot, ndëmëst Nëndëqindit, që kush flis djalëktin o gluhën e prindëvet e mirrin për njurënd e, dicà hërë, për taragòsh.

Ndjëshmëria poetëve si Pierpaolo Pasolini e studime gluhëtarëve si Tullio De Mauro bin e u pruar mendimi e sod gluhëte më të vögëla edhe djalëktet ruhën dhasi ndòdhje bëgatimi kulturòrë.

Me shpëhtën shndërrim shoqëris njerëzòrë, edhe llojevet punime që siell, shumë fjalë s'jan përdoruarë psë ishin lidhur me një jetë ç'është e bired.

Vlèn për gjithë shëmbri fjalvet përkata punimëve jashtët o lidhur delërisë o njohësis të bimëvet e të frùshkulvet, që tatëmìrët e tanë dëjjin e që na sè mbami më mend: po vrë ndose mund e din nìprat e tane!

Ndërkaq milarë fjalë të rea u len ndër gjithë

uniformare il tutto per facilità di comunicazione.

Sarebbe anche utile recuperare le parole arbëreshe in uso nella parlata di alcuni paesi per ripristinare le stesse ormai italianizzate in altri: fare insomma una specie di restauro linguistico come quello tentato dal prof. Italo Costante Fortino in alcuni numeri della rivista *çivitjote Katundi Ynë*. Un felice esempio è la parola "bashkia" al posto dei tanti: Komun, Muniçip, Kanxheleri accettata e capita dovunque nel mondo arbëresh come sede amministrativa.

In questo viene in aiuto la recente legge sulle lingue storiche minoritarie che prevede corsi per l'insegnamento scritto di tali lingue, perché in un mondo dove la conoscenza non è più tramandata oralmente, ma è sempre più affidata a vari tipi di registrazione, l'unica speranza affinché l'arbërisht possa sopravvivere è imparare a scriverlo e leggerlo.

Sarà questa anche l'occasione per consultare il dizionario e riscoprire parole desuete.

Si pone allora l'urgenza, prima che sia troppo tardi, di istituire tali corsi con continuità, come avviene per l'insegnamento dell'italiano, in modo che i piccoli arbëreshë si innamorino della lingua avita e la usino, magari insieme all'inglese!

Da questa succinta analisi emerge la paura che la nostra lingua sia in procinto di estinzione e che, nel giro di pochi anni, farà la fine del latino o del greco antico.

In realtà sia il latino che il greco non sono mai morti: si sono semplicemente trasformati nelle lingue moderne, conservando però le loro radici. Se diciamo "iatria" stiamo parlando in italiano o in greco? o in arbërisht? E se diciamo "computer" ci esprimiamo in inglese, francese, italiano o forse nel latino "computare"?

E chi ci vieta di arbërisizzare i nuovi termini in modo da poterci esprimere nella nostra lingua!

Ciò è già avvenuto negli ultimi cinquecento anni; basti pensare a tutti gli ortaggi sconosciuti

prima della scoperta dell'America: patata, pomodoro, peperone, ecc.

Nessuna paura quindi che l'arbërisht non sia in grado di esprimere tutti i concetti,

gluhët e jàn të bashkëara per lehtësi lajmëronje.

Po ish dhe mir të mbidhim fjalët arbëreshe që thon ndër dicà katunde e përtërijim atò fjalë të bënura lëtine ndër tjerët katunde: kish të bëjim një shortë ndrëqje gluhësore si ai që provòj prof. Italo Costante Fortino tek dicà numra të revistës çivitjote Katundi ynë. Një gëzuar shëmbër është fjala "bashkia" te dhata tjetrvet: komun, muniçip, kanxhekeri, pranuar dhe kuptuar gjithapàru ndë jëtët arbëreshe si lloku administratës.

Këtù na ndihën lëgja e bënur pak mot prapë mbì gluhët historike më të vögëla që paranjòh skollë për mësimin i shkruar atyrëve gluhë, psè tek një ku dituria nëng shkohët më me grykë, po është ngahërë më jipur ndryshmeve llojë regjistrime, vëtmja sprënxë psè gluha arbëreshe mund mbijetònj është te xëmi te shkruajëm e të djovasjëm.

Ka të jët kjo dhë ndòdhja për të hapjëm fjalorin e të gjëjëm papàn fjalët harruara.

Nunga prësën që kemi, më parë se jet mënës, është të vëmi këtò skollë përmòn, si bëhët për mësimin e gluhës lëtishtë, ashtù arbëreshzit e vicërr i merr malli per gluhën e prindëvet e e flasën, makar bashkë me anglishtin!

Tek kjò e ngushtë qurim del përjashta trëmburia se gluha jonë është e do të shtërpòhet e ndër, pàkez vjèce, do të fërnònj si lëtini o si gluha greq'shte e moçme.

Po më vërtëtë lëtini o gluha greqishte nëng vdiqtin mosnjèhërë: u shndërruan lèthë lèthë ndër gluhët moderne, tue mbàjtur rrënjët e tyre. Ndose thomi "Jatria" jemi flasmi lëtisht o greqisht? O arbërisht? E ndose thomi "computer" jemi shprèhëmi anglisht, frëngisht, lëtisht, o diç me gluhën lëtine "computare"?

E kush mund na thot se sè mund ndërrojem fjalët e rea e keshtù flasmi ka gluha jone!

Kët shërbès e pami ndër pesëqindët vjët që shkuan; sosën te pënxojë gjithë barishtet e kòpshtit që sè njòhjëm më parë se të zbulòjin Merkën: patànë, llumunxhànë, pepër, ecc.

Së ket trëmbëmi nunga psè arbërishti sosën për të thot gjithë mendimet, ngjirët

te sfumature e la poesia della natura e dell'animo umano. E nessuna paura che non possa inglobare altre parole nuove ed evolversi, come accade a tutte le altre lingue nel mondo.

Il pericolo semmai può derivare dalla pigrizia espressiva, come infatti, un po' dovunque, si tende alla eccessiva concisione dialettica, con la progressiva perdita di vocaboli, espressioni e ricchezza linguistica.

Dalla venuta in Italia dei nostri avi, fondatori dalle nostre comunità, tutto il nostro patrimonio linguistico e culturale è stato difeso, via via, dai nostri sacerdoti, poi dai letterati, usciti dal Collegio Corsini di San Benedetto Ullano e, in seguito, di Sant'Adriano di San Demetrio Corone.

Questo lavoro è stato degnamente continuato ancora da varie riviste ed attualmente dalle cattedre di lingua albanese, istituite in alcune Università del Sud. Ricerche, studi, scrittori vari, però potranno ben poco se le nuove generazioni non saranno alfabetizzate nella lingua arbëreshe, conditio sine qua non, la globalizzazione imperante finirà per inghiottire tutto nella più piatta banalità.

*dhe poesin të natyrës e të shpirtit njërezor.
Dhe mungu ket trëmbëmi se së mund pëpinj
tjërtrat fjalë të rea e keshtu zhvillòhet, si
gjithë gjuhët ndëpër jëtët.*

*Po nunga rriziku mund vinj ka varesia
shprehëzore, dhasi ashù, një çik gjithaparù,
shthën në shumtin shkurtim dialektik, tue
bjërrur shpejt fjalë, shprehje e bëgatim të
gluhës.*

*Çë kur ërdhtin në Itàliet prindët e tanë,
themeluesë katundëvet, gjithë i tërë pàsuri
ynë gluhëzor dhe kulturòr e rùajtin ngamot,
priftrat e tane, psana letràrt, çë dualltin ka
Kullexhi Korsini Shen Bendhitit Ullano e,
psana, ka Shën Adrijani Shën Mitrit Korònë.*

*Ket shërbim e vijòitin me ndërë pakundë
rrëviste e nani e mbajën lart skollët gjuhët
arbëreshe, çë vun ndër diçà Universitëtë të
Mjèzditës. Kërkime, studime, shkrimtarë të
ndryshëm, mund bëjën pàkëz ndose të vëgjëlit
nëng xën të shkrùajën e të djovàsjen gluhën
arbëreshë, conditio sine qua non, kultura
përgjithshme çë rregjëròn vet e përxiell
gjithshòrcit, tek një dëjt pa suvale e pa
krypë.*